CUMHURİYET 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ANKARA
28-30 EKİM 2019

KONGRE TAKVİMİ

Özetlerin gönderileceği son tarih: 18 Ekim 2019
Tam metinlerin gönderileceği son tarih: 28 Ekim 2019
Kongre kitabı yayın tarihi: 20 Kasım 2019

Ayrıntılı Bilgi İçin: www.cumhuriyetkongresi.org

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ KİTABI

EDİTÖR:

Dr. NADİRE KANTARCIOĞLU

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ KİTABI

CUMHURİYET ZİRVESİ
2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

28- 30 EKİM 2019
ANKARA

EDİTÖR:

DR. NADİRE KANTARCIOĞLU

UBAK YAYINEVİ ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI : 2018/42945)
TÜRKİYE

cumhuriyetkonresi@gmail.com

www.ubak.org.tr https://www.cumhuriyetkongre.org/

Bu kitabın tüm hakları UBAK Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.
UBAK Publications – 2019 ©

Yayın Tarihi :30.10.2019
ISBN: 978-605-80597-8-8

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

CUMHURİYET ZİRVESİ
2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

28-30EKİM 2019
ANKARA

DÜZENLEYEN KURUMLAR

UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi
Derneği

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Kongre Başkanı: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Düzenleme Kurulu Başkanı: Dr. Gültekin Gürçay
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Reyhan Nuran Varışlı Gülmen
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Euroasia Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Ubak Uluslararası Bilimler Akademisi Yayinevi Editörlüğü
Genel Koordinatör: Amaneh Manafidizaji

YABANCI KONUŞMACILAR

Galymzhan Tazhibayev Kuanishbekuly (*L.N.Gunilov Avrasya Milli Üniversitesi*)- Kazakistan
A. Gavrilova (The Russian Academy of Natural Sciences)- Moskova
Amaneh Manafidizaji (Tebriz İslam Sanatlari Üniversitesi) - İran
Arshad KHAN (National University of Modern Languages, Pakistan) - Pakistan
Prof. Dr. İbrahimova Gülzar (Baki Avrasiya Universiteti BAAU) -Azerbaycan
Tamar Beridze (Batum Devlet Üniversitesi) – Gürcistan
Гюнель Малик Гызы Гасымова (Азербайджанский Медицинский Университет) – Azerbaycan
Asst. Prof. Dr. Hazim Abed Mohammed Al-Jewaree (Alkitab University,Kirkuk) –Iraq
Mohamed Mohamedelhassan (Ondokuz Mayis Üniversitesim)– Sudan
Asst. Prof. Karol Bieniek (Pedagogical University,Cracow) Poland

KONGRE DİLLERİ

TÜRKÇE (Tüm Lehçeleri) - İNGİLİZCE - RUSÇA - FARSÇA - ÇİNCE - ARAPÇA

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Lale Sariye AKAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL
Kültür Üniversitesi

Dr. Nürettin AKÇAKALE
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Yelderem AKHOUNDNEJAD
Şırnak Üniversitesi

Dr. Fatih BAL
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa BAYRAM
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer DALMAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Nermin DEMİRKOL
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Yusuf DOĞAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Sibel DUMAN
Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğretim Görevlisi Filiz ERYILMAZ
Uludağ Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet ERYILMAZ
Uludağ Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif Fakher
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas Ghaffari
Tebriz Üniversitesi

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR
Fenerbahçe Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet KAYA
Dicle Üniversitesi

Doç. Bülent KURTİŞOĞLU
İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Mahmut MODANLI
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMIR
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ
Erciyes Üniversitesi

Dr. Mustafa TAŞCANOV
Harran Üniversitesi

Dr. Abdulnaim TEMUR
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Mehmet Settar ÜNAL
Şırnak Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. Binnur MERİÇLİ YAPICI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

CUMHURİYET 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
ANKARA
28-30 EKİM 2019

İlkokullarda Öğrenci Hizmetlerinde Çocuğun Yüksek Yararının Arttırılmasına Yönelik Okul Yöneticilerinin Önerileri		**Eşlerin Algıladığı Özerk İrade Ve Psikolojik Kontrol Ölçeklerinin Uyarlama Çalışması**
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Topcu **Cumhuriyetten Günümüze Öğretmen Yetiştirmede Politika Arayışı: Nedenler, Sonuçlar, Öneriler**		Dr. Öğrt. Üyesi Sinan Okur **İsviçre Borçlar Kanunu'nda Evlenme Tellallığından Doğan Borca Dair Yapılan Yasal Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme**
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Topcu **Fikri Hür İrfanı Hür Bir Eğitimci Yazar Olarak Tevfik Fikretin Eğitim Düşüncesi**		Dr. Öğrt. Üyesi Sinan Okur **Ortak Referans Çerçevesine İlişkin Taslak'ta (Draft Common Frame Of Reference- Dcfr) Düzenlenen Tedavi Sözleşmesi Hükümlerine Dair Genel Bir Değerlendirme**
İlknur Zeydan & Prof. Dr. Ahmet Gürbüz **Yükseköğretimde Kalite Ve Öğrenci Memnuniyeti**		Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Ören **Savaş Kavramının Krizi Ve "Yeni Savaşlar" Üzerine Kısa Bir Değerlendirme**
Arş. Gör. Dr. Melek Çubukcu **Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası'nda Belirli Geçmiş Zaman Ekinin Yazımı**		Dr. Öğr. Üyesi Gülhan Seyhun **Atatürk'ün Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Örnek Davranışları Ve Etkileri**
Salon1 Oturum 4: 16:30 - 18:30 **OTURUM BAŞKANI: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU**		Tamar Beridze **Gürcistan Bağımsızlığının Tarihi**
Dr. Öğretim Üyesi Utku Şendurur **Üçlü Sorumluluk Raporlamasının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: Bıst 100 İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma**		Dr. Mehmet Korkud Aydın **Arap Birliği Ve Türkiye'nin Yaklaşımları (1945-1991)**
Öğr. Gör. , H. Muhammet Kekeç & Dr. , Özgür Özkan **Türk Vergi Sisteminde İhbar İkramiyesi Müessesi**		Dr. Mehmet Korkud Aydın **Rabat Konferansı Ve Bu Kapsamda Türk Kamuoyunda Yaşanan Laıklık Ntartışmaları**
Öğr. Gör. , H. Muhammet Kekeç & Dr. , Özgür Özkan **Vergi Planlaması İle Vergiden Kaçınmanın Muhasebe Boyutu**		YRD. DOÇ. DR. SUZAN SÖNMEZ MEB 9.SINIF BİYOLOJİ DERS KİTABININ İNCELENMESİ
Prof. Dr. Gülzar İbrahimova		

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	
BİLİM VE DANIŞMA KURULU	
KONGRE PROGRAMI	
İÇİNDEKİLER	
SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ ÖZET METİNLERİ	
Melek ÇUBUKCU	
KUTADGU BİLİG'İN VİYANA NÜSHASI'NDA BELİRLİ GEÇMİŞ ZAMAN EKİNİN YAZIMI	1
Deniz ÖZKAN	
ÜSTÜNLÜK KURAMI BAĞLAMINDA FIKRALAR	18
Şermin TAĞ KALAFATOĞLU	
GEÇMİŞİN YENİDEN CANLANDIRILMASI: TARİH DERSLERİNDE FİLMLERİN KULLANIMI	25
Şermin TAĞ KALAFATOĞLU	
BELGESEL ALANINDA YENİ ANLATIM OLANAKLARI: İŞBİRLİĞİ YAKLAŞIMLARI	38
Mesut KAÇANOĞLU	
KALKINMA-TOPLUMSAL CİNSİYET YAZININA POST MODERN GÖRÜŞLERİN KATKISI	48
Mesut KAÇANOĞLU	
POST KALKINMA YAKLAŞIM(LAR)IN YOKSULLUK YORUMU	50
Sefa YÜCE	
SANAT VE ESTETİK EĞİTİMİNİN ÖNEMİ	51
Deniz ALCA	
MÜLTECİ MESELESİ: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNİN GÖÇMENLERE YAKLAŞIMI	58
Büşra İnci ŞENDURUR	
GÜZEL SANATLAR LİSELERİ MÜZİK BÖLÜMÜ BİREYSEL ÇALGI DERSLERİNDE YAŞANAN SORUNLARA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: ÇORUM GÜZEL SANATLAR LİSESİ ÖRNEĞİ	59
Elif AY EMANET	
MATEMATİK DERSLERİNDE KULLANILAN ÖĞRENCİ MERKEZLİ ÖĞRETİM YÖNTEMLERİNİN MATEMATİK BAŞARISINA, TUTUMUNA VE KAYGISINA ETKİSİ: BİR META-ANALİZ ÇALIŞMASI	68
İbrahimova Gülzar	
SOVETLƏŞMƏ VƏ AZƏRBAYCAN TORPAQLARININ ERMƏNİSTANA VERİLMƏSİ PROSESİ	70
Pınar ARSLAN	
İLKOKULLARDA ÖĞRENCİ HİZMETLERİNDE ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARININ ARTTIRILMASINA YÖNELİK OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÖNERİLERİ	71
Karol BIENIEK	
TURKEY`S SHIFTING ROLE IN THE MIDDLE EEAST	90
İhsan TOPCU	
CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE ÖĞRETMEN YETİŞTİRMEDE POLİTİKA ARAYIŞI: NEDENLER, SONUÇLAR, ÖNERİLER	91
İhsan TOPCU	
FİKRİ HÜR İRFANI HÜR BİR EĞİTİMCİ YAZAR OLARAK TEVFİK FİKRETİN EĞİTİM DÜŞÜNCESİ	96
İlknur ZEYDAN & Ahmet GÜRBÜZ	
YÜKSEKÖĞRETİMDE KALİTE VE ÖĞRENCİ MEMNUNİYETİ	102

KUTADGU BİLİG'İN VİYANA NÜSHASI'NDA BELİRLİ GEÇMİŞ ZAMAN EKİNİN YAZIMI

Arş. Gör. Dr. Melek ÇUBUKCU

Çukurova Üniversitesi

melek0134@gmail.com

ÖZET

Kutadgu Bilig'in Uygur harfleriyle yazılmış olan Viyana (Herat) Nüshası, yazım özellikleri açısından , kelimelerin telaffuzunu vermesiyle Arap harfli metinlere göre farklılık arz eder, geleneksel yazımdan ayrılır ve yine bu durum yazımın fonetik değerleri vermesi bakımından bize kolaylık sağlar. Daha önce İslami döneme ait olan ve Uygur harfleriyle yazılmış olan metinlerin transkripsiyon metinleri olarak kullanılabileceğinden bazı çalışmalarımızda söz etmiştik. Bu çalışmada ise metinde yer alan fiil çekim eklerinden olan belirli geçmiş zaman ekinin yazımı üzerinde durulacaktır. Belirli geçmiş zaman ekinin yazımı; ek başı ünsüzünün yazımı açısından incelenecek, ötüm benzeşmesi durumu ele alınarak, örnekler üzerinden sayısal bilgi verilecektir. Belirli geçmiş zaman eki yazımının tutarlılık gösterip göstermediği tespit edilecek; bu metinler, Klasik Uygurca dediğimiz, Manihaist ve Budist döneme ait Uygur harfli Türkçe metinler ile Tarihi Türk lehçeleri ve Çağdaş Türk lehçelerinde yer alan belirli geçmiş zaman ekinin yazım özellikleriyle karşılaştırılacak; Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasının istinsah tarihi göz önüne alınarak, ortaya çıkan tablonun bize ne gibi veriler verdiği örneklerle açıklanacaktır.

Belirli geçmiş zaman ekinin yazımıyla ilgili pek çok çalışma yapılmış olup, İslami döneme ait Uygur harfli Türkçe metinler üzerinde bu konuda yapılmış çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Çalışmamız bu boşluğu doldurmak , farklı dönemlerde yazılmış Uygur harfli metinleri karşılaştırmak; ilgili yazımın tarihi Türk lehçeleriyle , Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Türk lehçeleriyle olan ilişkisini görmek bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belirli geçmiş zaman ekinin yazımı, Uygurca, İslami dönem, Maniheist ve Budist dönem, Tarihi Türk lehçeleri, Çağdaş Türk lehçeleri.

ANKARA 25-30 EKİM 2019

GİRİŞ

Kutadgu Bilig'in Uygur harfli Viyana nüshasının istinsah tarihi 15. yüzyıldır. Uygur harfleriyle yazılmış olan İslami dönem metinleriyle, Klasik Uygurca dediğimiz Manihaist ve Budist döneme ait olan Uygur harfli metinler arasındaki ilişkiyi kurmak bakımından bazı dillik ölçütler gerekmektedir. Bu çalışmada da belirli geçmiş zaman ekinin ek başı ünsüzünün yazımı ölçüt esas alınmıştır. Yazımın hem Uygur harfli metinlerde hem de tarihi ve Çağdaş

Türk lehçelerindeki durumu değerlendirilecek ve bu durum ilgili nüshanın tarihlendirilmesiyle ilgili bize bilgi verecektir.

Ferruh Ağca "Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilişi İle İlgili Tespitler" başlıklı yazısında tarihlendirme ile ilgili şu bilgileri verir: "*Dil araştırmalarında tarihlendirme, bir dilin yüzyıllar öncesine ait tarihi bilinmeyen metinlerini, dillik ya da tarihsel bazı ölçütler yardımıyla tespit etmek olarak tanımlanabilir. Buna göre, tarihsel dönemlere ait metinlerin hangi yüzyıllarda yazıldıkları bilinmiyorsa metinleri farklı yönleriyle ele alarak tarihlendirmek mümkündür. Metinlerin yazılış tarihleri belirlenirken bir taraftan edebiyat tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgilere erişmiş, diğer taraftan da dilde meydana gelen değişikliklerin başlangıç tarihi, zaman aralığı ve sebepleri hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmış oluruz. Bir dilin aynı çevresinde yazılmış ve yüzyıllara yayılmış olan metinlerin tarihlendirilmesiyle metinler arasındaki yazım, ses ve şekil özelliklerinde görülen farklı şekillerin sebepleri ve başlangıç zamanları daha kolay tespit edilmiş olur. Bu bakımdan tarihsel dönemlere ait Türkçe metinlerin yazılış tarihlerinin bilinmesi, sadece tarih tespiti açısından değil, aynı zamanda Türk dil ve kültür tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır.*

Türk dilinin İslâmî çevresinde yazılmış metinleri genellikle kolofonlara sahip olduğu için kolaylıkla tarihlendirilebilirken, eski Uygurca metinlerin genellikle kolofonları olmadığı için tarihlendirilmesi daha güçtür. Buna karşılık kolofonu bulunmayan ve bu sebeple de tarihi belli olmayan metinleri, yer ve kişi adları gibi tarihsel bilgiler yardımıyla tarihlendirmek mümkündür. Mesela büyük bir kısmı devleti idare edenler tarafından yazdırılan Türk runik harfli yazıtlar, yer ve kişi adları ile yazıldığı coğrafya bilindiği için kolaylıkla tarihlendirilebilmektedir. Bu anlamda Köktürklerden kalan yazıtlar 7. yüzyılın sonları ile 8. yüzyılın ilk yarısına, Uygurlardan kalan yazıtlar ise 8. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Aynı şekilde İslâmî çevreye ait birçok Türkçe metin, genellikle eserin sonunda kim tarafından, ne zaman ve nerede yazıldığına işaret eden kolofonlara sahip olduğu için büyük oranda tarihlidir. Mesela Türk dilinin İslâmî çevrede yazılmış ilk metinlerinden olan Kutadgu Bilig'in, orijinal nüshası bugün elimizde olmamasına rağmen, 1069 yılında yazıldığı kolofonu sayesinde bilinmektedir. Türk dilinin İslâmî çevreye ait Karahanlı, Harezm, Eski Uygurca, Çağatay, Oğuz ve Kıpçak sahalarında yazılmış diğer eserleri de genellikle kolofonlara sahip olduğu için büyük oranda tarihlidir.

Uygurlardan kalan ve büyük bir bölümü Maniheist ve Budist çevrelere ait olan Türkçe metinlerin yazımı, 8. yüzyıldan 14. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık yedi yüzyıl boyunca

devam etmiş, hatta bazı Budist metinler 17.-18. yüzyıllara kadar istinsah edilmiştir. Eski Türkçe döneminin bir parçası olarak, Maniheist ve Budist çevrelerde yazılmış metinlerin ne zaman yazılmaya başlandığı ve sona erdiği konusu, alan üzerine çalışanlar arasında birbirinden farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Eski Uygurca metinlerin genellikle 9. yüzyılda yazılmaya başlandığı, 10.-12. ya da 13.-14. yüzyıllarda sona erdiği kabul edilmektedir.

Diğer taraftan Maniheizmin 762 yılında kabul edilişinden hareketle Maniheist Uygur edebiyatının bu yılda başlayıp başlamadığı ya da Budist Uygur metinlerinin hangi yüzyılda yazılmaya başlandığı ve bu çevrelere ait edebiyatın ne zaman sona erdiği gibi konular da tam olarak bilinmemektedir. Bu bakımdan tarihi belli olmayan metinlerin yazılış tarihinin tespiti, edebiyat ve kültür tarihimizin bilinmeyen ya da kuşkulu yönlerinin aydınlatılmasının yanı sıra bu çevrelere ait Türkçe metinlerin zaman aralığını belirleyebilmemize de yardımcı olacaktır.

Eski Uygurca metinlerin büyük bir kısmında, yazılış tarihine işaret eden kolofon yoktur ve dolayısıyla metinlerin çoğu tarihsizdir. Kolofona sahip olan metinlerin yazılış tarihleri de on iki hayvanlı Türk takvimine göre ifade edildiği için, işaret edilen tarihin hangi yılı karşıladığı çoğu kez belirsiz kalmaktadır. Bu sebeple kolofonu bulunan Eski Uygurca metinlerin yazıldığı yılı gösteren tarihin de metnin dil özellikleriyle karşılaştırılarak güvenilirliğini kontrol etmek gerekmektedir" (Ağca, 2014).

BULGULAR[1]

1. İslami Döneme Ait Olna Kutadgu Bilig'in Uygur Harfli Viyana Nüshası'nda Belirli Geçmiş Zaman Ekinin Yazımı

D YAZIMI

70 örnekte görülür. Örneklerin tamamında ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine uyar.

aydı (KB 1896-7; KB 1930-17; KB 1947-5)
bekledıŋ (KB 1917-1)
berdiŋ (KB 1784-31)
bildiŋ (KB 1941-29; KB 1942-30)
bilmediŋ (KB 1674-21)
buldum (KB 1601-23)
duddı (KB 1612-34;KB 1685-34;KB 1695-9;KB 1696-10;KB 1721-35;KB 1722-36;KB 1768-15)
eddi (KB 1888-24)

[1] Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası, Huastuanift ,İyi ve Kötü Prens Öyküsü'ndeki örnekler, Melek Çubukcu'nun "İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinler (2019) " adlı doktora tezinden alınmıştır.

ıdtı (KB 1580-1)
işiddi (KB 1684-33; KB 1696-10)
işiddim (KB 1677-25)
ḳıldım (KB 1603-25;KB 1646-29)
kirdi (KB 1581-2)
ḳoḍdı (KB 1773-20)
körḍum (KB 1963-21)
kör-medim (KB 1587-8)
kụḍez-di (KB 1723-1)
kụnde (KB 1814-3)
kül-medim (KB 1587-8)
koḍụrdi (KB 1883-19)
oḳudı (KB 1580-1)
sevụn-di (KB 1872-7)
sirmedi (KB 1718-32)
söz-lediŋ (KB 1917-1)
sụrdi (KB 1721-35)
soz-lediŋ (KB 2175-5)
tapınd-ı (KB 1723-1)
tegdi (KB 1772-19; KB 2448-3)
teg-medi (KB 1860-23)
tegü-met-i (KB 1794-10)
toldı (KB 1635-18)
tụgdi (KB 1586-7)
tur-madı (KB 1682-31)
uḳdum (KB 1903-14; KB 2175-5; KB 2430-14)
ụn-dedi (KB 1805-22)
urdı (KB 1805-22)
urun-dı (KB 1600-22)
yaddı (KB 1606-28)
yaġudı (KB 1631-14)
yaruddı (KB 2017-32)
yaz-madıŋ (KB 2175-5)
yedür-ti (KB 1720-34)
yiddi (KB 1676-23)
ẹddi (KB 2017-32)
ẹrdi (KB 2225-25; KB 2225-25)
ẹşiddi (KB 1589-10)
ẹşid-dim (KB 1832-23 ; KB 2526-17)
ẹt-ledim (KB 1646-29)
ọgdi (KB 1931-18; KB 1946-4)
ọŋdi (KB 2179-9; KB 2490-14)
ọpdi (KB 1601-23)
ọtụn-dụm (KB 2439-13)

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
ANKARA
28-30 EKİM 2019

T YAZIMI

Ötüm Benzeşmesine Uyan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

42+ 22 örnekte görülür.
açtı (KB 1644-27;KB 1817-7;KB 2521-12)
art-tı (KB 1654-37)
ayıt-tı (KB 1930-17; ayıttı KB 1582-3; KB 1590-11)
baḳtı (KB 1752-30)
basıt-tıŋ (KB 2369-17)
bastı (KB 1968-26; KB 2425-9)
besụt-ti (KB 1905-17)
biriş-ti (KB 1695-9)
bụt-ti (KB 1886-22)
buztı (KB 2021-2; KB 2026-7; KB 2093-12)
çıḳtı (KB 1604-26)
eşit-ti (KB 2164-25)
etti (KB 1888-24)
işitti KB 1684-33; KB 1696-10)
işit-tiŋ (KB 1665-11)
ḳaçt-ı (KB 1773-20)
keçt-i (KB 1695-9)
ket-ti KB 1654-37)
ḳılt-ı (KB 1886-22)
muŋġattı (KB 1613-35)
sançtı (KB 2026-7)
seçilti (KB 1843-6)
sevit-ti (KB 1751-29)
titti (KB 1783-30)
toġtı (KB 1654-38 b.; KB 1790-6 b.)
toltı (KB 1625-8 toltı (KB 1692-6)
töret-ti (KB 1922-8)
tuş-tı (KB 2340-20)
tuttı (KB 1612-34;KB 1685-34;KB 1695-9;KB 1696-10;KB 1721-35;KB 1722-36;KB 1768-15; tut-tı KB 2418-2)
tuut-tı (KB 1908-20)
toŗet-ti (KB 2227-27)
yarat-tı (KB 2227-27)
yaruttı (KB 2017-32)
yattı (KB 1606-28)
yet-ti (KB 1890-27)
yitti (KB 1676-23)
yitür-tụm (KB 1613-35)
yumıt-tı (KB 1795-11)
ẹşit-ti (KB 1751-29; KB 1872-7; KB 1887-23; ẹşitti KB 1589-10)
ẹşit-tim (KB 1832-23; KB 1903-14);KB 2517-8 ;KB 2526-17)
ẹtti (KB 2017-32)

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
ANKARA
28-30 EKİM 2019

Ötüm Benzeşmesine Uymayan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

114 + 140 örnekte görülür.

açıl-tı (KB 1607-29; KB 1643-26; KB 2096-15)
açıl-tı (KB 1811-28)
ada-tı (KB 1764-11)
aḍır-tı (KB 1845-8; adır-tı KB 2080-31)
ağır-latı (KB 1717-31; KB 1764-11; KB 1766-13; ağırlatı KB 1770-17)
alt-ı (KB 2425-9)
anun-tı (KB 1675-22)
aytı (KB 1591-13; KB 1601-23; KB 1623-6; KB 1633-16; KB 1641-24; KB 1645-28; KB 1656-2; KB 1658-4; KB 1665-11; KB 1666-13; KB 1677-25; KB 1815-4; KB 1832-23; KB 1835-27; KB 1848-10; KB 1850-13; KB 1892-1; KB 1894-4; KB 1896-7; KB 1903-14; KB 1909-21; KB 1911-23; KB 1917-1; KB 1921-7; KB 1937-25; KB 1947-5; KB 1948-6; KB 1974-2; KB 2146-29; KB 2175-5; KB 2181-12; KB 2265-4; KB 2269-9; KB 2394-7; KB 2417-1; KB 2430-14; KB 2434-18; KB 2526-17; KB 2528-20)
aytı (KB 1791-7)
bartı (KB 1592-14;KB 1604-26;KB 1693-7;KB 1770-17)
bartı (KB 1635-18)
baş-lạtı (KB 1952-10)
batı (KB 1588-9)
bayumatı (KB 2031-12)
berti (KB 1607-29;KB 1658-4;KB 1666-13;KB 1679-28;KB 1719-33;KB 1727-5;KB 1764-11;KB 1766-13;KB 1940-28)
berti (KB 1612-34;KB 1805-22;KB 1817-7;KB 1835-27;KB 1850-13;KB 1873-8;KB 1892-1;KB 1896-7;KB 1905-17;KB 1911-23;KB 1918-3;KB 1930-17;KB 1948-6;KB 2007-5;KB 2070-21;KB 2181-12;KB 2269-9;KB 2435-20)
bilti (KB 1845-8)
bilt-i (KB 1935-22)
boltı (KB 1589-10;KB 1644-27;KB 1647-30;KB 1693-7;KB 1694-8;KB 1694-8;KB 1797-14;KB 1814-3;KB 1816-5;KB 1830-20;KB 1842-5;KB 1860-23;KB 1866-1;KB 1907-19;KB 1914-26;KB 1916-28;KB 1979-7;KB 1996-25;KB 2035-16;KB 2092-11;KB 2093-12;KB 2097-16;KB 2097-16;KB 2106-25;KB 2111-30;KB 2116-35;KB 2140-23;KB 2162-23;KB 2181-12;KB 2182-13;KB 2196-27;KB 2210-10;KB 2221-21;KB 2232-3;KB 2257-57;KB)
buḍur-ti (KB 1600-22)
bulıl-tı (KB 1664-10)
bultı (KB 1684-33;KB 1752-30;KB 1753-31;KB 1818-8;KB 1890-27)
bultı (KB 1774-21)
burtı (KB 1937-25)
busultı (KB 2302-15)
erig-lenti (KB 1586-7)
erti (KB 1936-23)
ėrti (KB 2175-5)
ıdtı (KB 1580-1)
için-ti (KB 1642-25)
imid-ti (KB 1642-25)
indeti (KB 1588-9; indet-i KB 1889-26)
iş-leti (KB 1952-10)
itil-ti (KB 1772-19)
ḳalt-ı (KB 1592-14)

ḳatıltı (KB 2252-22)
keçụrti (KB 1888-24)
keder-ti (KB 1653-36; KB 1771-18)
kedti (KB 2172-1)
kelt-i (KB 1676-23)
kelti (KB 1713-27; KB 1798-15)
kesil-ti (KB 2516-7)
ḳılmatı KB 1723-1)
ḳıltı (KB 1582-3;KB 1584-5;KB 1605-27;KB 1611-33;KB 1687-1;KB 1760-7;KB 1803-20;KB 1804-21;KB 2222-22)
ḳıltı (KB 1765-12; KB 1765-12; KB 1774-21)
ḳıl-tı KB 2258-28)
ḳıl-ti (KB 1716-30)
kirmet-i (KB 1792-8)
kiş-e-ti (KB 1838-1)
ḳoḍtı (KB 1722-36 ; ḳoḍt-ı KB 2017-32)
ḳopur-tı (KB 1751-29)
ḳoyıltı (KB 1774-21)
ḳutul-tı (KB 1654-37)
ḳoḍer-ti (KB 1717-31; KB 1783-30; ḳoḍerti KB 1771-18)
ḳorti (KB 1582-3)
ḳorụn-ti (KB 1581-2; KB 1769-16)
ḳotụr-ti (KB 1642-25)
oḳıtı (KB 1582-3; KB 1791-7)
onġar-tı (KB 1643-26)
ötụn-ti (KB 1585-6)
sevín-ti (KB 1684-33)
sıġtı (KB 1607-29)
sın-a-tı (KB 1752-30)
sın-a-tı KB 1716-30)
sın-ti (KB 1615-37)
söz-leti (KB 1655-1; KB 2518-9)
sụsụl-ti (KB 1773-20)
tapıntı (KB 1606-28; tapın-tı KB 1652-35)
tapın-tıŋ (KB 1941-29)
tegü-met-i (KB 1794-10)
tepr-e-meti (KB 1606-28)
teril-ti (KB 1614-36; KB 1697-11)
tın-matı (KB 1808-25)
tiril-ti (KB 1787-2)
turtı (KB 1644-27)
tusul-ti (KB 1653-36)
tụz-ti (KB 1786-1)
tụzụl-ti (KB 1772-19)
uçuz-latı (KB 1717-31)
ụl-e-ti (KB 1786-1)
ụndet-i (KB 1655-1)
urtı (KB 2308-21)
yaḳıl-tı (KB 2137-20)
yantı (KB 2395-8)

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
ANKARA
29-30 EKİM 2019

yaz-matı (KB 1718-32)
yaztı (KB 2516-7)
yedür-ti (KB 1720-34)
yoḳ-latı KB 1805-22)
yor-ı-tı (KB 2265-5)
aġır-latı (KB 1692-6)
ęrti (KB 1642-25)
ęrti (KB 2174-3; KB 2226-26; KB 2226-26; KB 2525-16; KB 1592-14; KB 1635-18; KB 1646-29; KB 1921-7)
ǫgren-m-e-ti (KB 1682-31)
ǫgretụ-meti (KB 1794-10)
ǫkun-ti (KB 1859-22)
ǫlti (KB 1793-9; KB 1885-21)
ǫŋtı (KB 2111-30)
ǫtụn-ti (KB 1590-11)
ǫtụn-tụm (KB 2174-3)
ǫtụn-tụm (KB 2525-16)

2. Manihaist Döneme Ait Olan Uygur Harfli Huastuanift'teki Belirli Geçmiş Zaman Ekinin Yazımı

D YAZIMI

Ötüm Benzeşmesine Uyan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

23 + 20 örnekte görülür.

alkanmadımız (HUAS 98; HUAS 98)
baçadımız (HUAS 62; HUAS 62)
baçamadımız (HUAS 120; HUAS 120)
badımız (HUAS 110; HUAS 110)
barmadımız (HUAS 126; HUAS 126)
bėrddi (İKPÖ 69-1)
birdimiz (HUAS 111;HUAS 111; HUAS 63; HUAS 63)
birtdımız (HUAS 154; HUAS 154)
igdedimiz (HUAS 42; HUAS 42)
işledimiz (HUAS 50; HUAS 50)
kęlürdi (HUAS 105; HUAS 105)
kürledimiz (HUAS 48; HUAS 48)
ölürdümüz (HUAS 38;HUAS 38;HUAS 48;HUAS 48)
sıdımız (HUAS 119; HUAS 92)
tamgaladımız (HUAS 80)
tegmedi (HUAS 100)
tutmadımız (HUAS 99)
uduntumuz (HUAS 66)
umadımız (HUAS 108;HUAS 132;HUAS 133;HUAS 156)
yidimiz (HUAS 49)
yilviledimiz (HUAS 47)
yorıduk (HUAS 142)
yorımadımız (HUAS 154)

Ötüm Benzeşmesine Uymayan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

8+6 örnekte görülür.

açıtdımız (HUAS 37; HUAS 37)
agıtdımız (HUAS 84; HUAS 84)
agrıtdımız (HUAS 37; HUAS 37)
antıkdımız (HUAS 43; HUAS 43)
artatdımız (HUAS 46; HUAS 46)
kamşatdımız (HUAS 84; HUAS 84)
tutduk (HUAS 116)
ürkitdimiz (HUAS 37)

T YAZIMI

Ötüm Benzeşmesine Uyan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri
1 örnekte görülür.
töktümüz (HUAS 111)

Ötüm Benzeşmesine Uymayan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

23 +46 örnekte görülür.

biltimiz (HUAS 71;HUAS 71;HUAS 72;HUAS 72;HUAS 73;HUAS 73;HUAS 75;HUAS 75;HUAS 77;HUAS 77)
boltumuz (HUAS 39;HUAS 39;HUAS 44;HUAS 44;HUAS 79;HUAS 79)
egsütümüz (HUAS 156; HUAS 156; HUAS 92; HUAS 92)
erti (HUAS 103;HUAS 103;HUAS 107;HUAS 107;HUAS 115;HUAS 115;HUAS 116;HUAS 116;HUAS 124;HUAS 124;HUAS 128;HUAS 128;HUAS 129;HUAS 129;HUAS 131;HUAS 131;HUAS 89;HUAS 89)
ıdtımız (HUAS 112; HUAS 112)
ınantımız (HUAS 79)
ınantımız (HUAS 79)
kergetimiz (HUAS 156; HUAS 156)
kergetimiz (HUAS 93; HUAS 93)
kıltımız (HUAS 42;HUAS 42;HUAS 53;HUAS 53;HUAS 64;HUAS 64)
korkıtımız (HUAS 36; HUAS 36)
tapıntımız (HUAS 68; tapıntımız HUAS 66)
tayantımız (HUAS 79)
tıdıntı (HUAS 100)
tutuntı (HUAS 100)
uduntumuz (HUAS 66)
urtumuz (HUAS 37)
yaŋıltımız (HUAS 153; HUAS 52)
yuküntümüz (HUAS 65; HUAS 67)
yuntümüz (HUAS 37)

3. Budist Döneme Ait Olan Uygur Harfli İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde Belirli Geçmiş Zaman Ekinin Yazımı

D YAZIMI

Ötüm Benzeşmesine Uyan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri
40+ 37 örnekte görülür.

atlanturdı (İKPÖ 1-1)
bardı (İKPÖ 53-6; İKPÖ 59-7; İKPÖ 79-1)
bėrdi (İKPÖ 44-1;İKPÖ 51-1;İKPÖ 56-1;İKPÖ 60-7;İKPÖ 70-4;İKPÖ 7-1; İKPÖ 8-6; ber-di İKPÖ 7-4)
bėrdi-ler (İKPÖ 13-2; İKPÖ 23-2; İKPÖ 23-6)
bulmadı (İKPÖ 10-5)
erdim (İKPÖ 5-5)
ıgladım (İKPÖ 5-6)
kigürdi (İKPÖ 25-3)
kirdi (İKPÖ 4-1;İKPÖ 41-7;İKPÖ 42-7;İKPÖ 45-7;İKPÖ 56-5)
kördi (İKPÖ 2-8)
maŋradı (İKPÖ 58-4)
olurdı (İKPÖ 71-2)
ög-siredi (İKPÖ 61-6)
ögürdiler (İKPÖ 53-2)
öntürdi (İKPÖ 28-6)
sıktadı (İKPÖ 58-7; İKPÖ 61-4)
sözledi (İKPÖ 73-5)
tapladı (İKPÖ 15-5)
taplamadı (İKPÖ 15-2)
tėdi (İKPÖ 14-3)
tėdi-ler (İKPÖ 42-6; İKPÖ 43-6; İKPÖ 43-6; İKPÖ 74-5)
tegdi (İKPÖ 111-1;İKPÖ 36-6;İKPÖ 42-8;İKPÖ 53-7;İKPÖ 60-7)
tegdiler (İKPÖ 33-8)
turdı (İKPÖ 60-6; İKPÖ 65-6)
turgurdı (İKPÖ 31-6)
tükemedi (İKPÖ 27-4)
udıdı (İKPÖ 56-3)
udıŋ (İKPÖ 55-5)
ulıdı (İKPÖ 61-4)
ul-ıdı-lar (İKPÖ 77-2/3)
umadı (İKPÖ 15-9; İKPÖ 37-3)
unamadı (İKPÖ 19-6; unama-dı İKPÖ 20-4)
unąmadı-lar (İKPÖ 32-8; İKPÖ 32-8)
urdı-lar (İKPÖ 63-6)
üzülmedi (İKPÖ 7-3)
yąrlıg-kadı (İKPÖ 11-3;İKPÖ 16-3;İKPÖ 27-3; İKPÖ 6-6; İKPÖ 9-5; yąrlıgka-dı İKPÖ 21-8; yarlıg-kadı İKPÖ 4-4; İKPÖ 5-7; yąrlıg(k)adı İKPÖ 45-6; İKPÖ 78-3; İKPÖ 8-3)
yąrlıg-kamadı (İKPÖ 19-3)
yąrlıgkadı (İKPÖ 10-2)

2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
ANKARA
28-30 EKİM 2019

Ötüm Benzeşmesine Uymayan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

Örneğine rastlanmaz.

T YAZIMI

Ötüm Benzeşmesine Uyan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

14+11 örnekte görülür.

açtı (İKPÖ 33-4)
ayıt(t)ı (İKPÖ 41-5; İKPÖ 53-4; İKPÖ 54-8; ayıt(t)ı İKPÖ 12-6; İKPÖ 5-2)
bėrtti (İKPÖ 69-1)
elit(t)i (İKPÖ 67-6)
kavıştı (İKPÖ 52-6)
kemişti (İKPÖ 61-6)
kölitti (İKPÖ 65-6)
kuçuştı (İKPÖ 52-8)
öpişti (İKPÖ 52-8)
sıktaştı-lar (İKPÖ 53-1/2)
tüşti (İKPÖ 61-7)
yarat(t)ı (İKPÖ 31-5)
yėt(t)i (İKPÖ 31-4;İKPÖ 31-5;İKPÖ 33-8;İKPÖ 36-3;İKPÖ 37-1;İKPÖ 39-5;İKPÖ 49-4;İKPÖ 50-4)

Ötüm Benzeşmesine Uymayan Ek Başı Ünsüzü Örnekleri

45+ 52 örnekte görülür.

ötünti (İKPÖ 19-2;İKPÖ 37-4;İKPÖ 4-7 ;İKPÖ 5-3;İKPÖ 6-4;İKPÖ 7-8)
ötün-ti (İKPÖ 25-8 /9; İKPÖ 44-7; İKPÖ 47-5 /6)
ötünti-ler (İKPÖ 24-8; İKPÖ 9-1 ; ötün-ti-ler İKPÖ 77-5/6)
açıntı (İKPÖ 67-7; İKPÖ 68-2)
altı (İKPÖ 20-1)
bęlgürti (İKPÖ 67-2)
boltı (İKPÖ 16-1;İKPÖ 26-2;İKPÖ 28-1;İKPÖ 47-2; AY7 933)
boltı-lar (İKPÖ 68-4; İKPÖ 72-4)
boltuŋuz (İKPÖ 66-7; İKPÖ 69-5; İKPÖ 77-7)
bultı (İKPÖ 68-3)
bultum (İKPÖ 55-2)
bultuŋuz (İKPÖ 55-1)
busantı (İKPÖ 55-4; İKPÖ 62-3)
edgidti (İKPÖ 72-3)
erti (İKPÖ 10-4;İKPÖ 10-9;İKPÖ 1-2;İKPÖ 1-3;İKPÖ 1-3;İKPÖ 23-8;İKPÖ 24-5;İKPÖ 24-6;İKPÖ 29-1;İKPÖ 30-5;İKPÖ 49-2)
ıdtı (İKPÖ 35-7)
ıdtı-lar (İKPÖ 31-3)
ıdtımız (İKPÖ 49-3)
kaltı (İKPÖ 20-1;İKPÖ 31-3;İKPÖ 38-5;İKPÖ 64-7;İKPÖ 68-4; İKPÖ 7-5;İKPÖ 7-6;İKPÖ 77-3)

kaltı-lar (İKPÖ 36-1)
keltim (İKPÖ 48-4)
keltiŋ (İKPÖ 5-3)
keltiŋiz (İKPÖ 4-6; İKPÖ 47-4)
kıltı (İKPÖ 59-7; kıl-tı İKPÖ 76-1/2)
kodtı (İKPÖ 66-1; İKPÖ 76-3)
koltı (İKPÖ 7-4; İKPÖ 51-2)
olgurtı (İKPÖ 46-3; İKPÖ 66-3; İKPÖ 70-6)
oztum (İKPÖ 61-1)
oztuŋ (İKPÖ 54-5)
öglenti (İKPÖ 62-1)
ölti (İKPÖ 62-7)
ölti-ler (İKPÖ 54-3)
önti (İKPÖ 46-1; İKPÖ 65-2)
sakıntı (İKPÖ 10-8;İKPÖ 12-4;İKPÖ 28-8;İKPÖ 29-5;İKPÖ 36-8;İKPÖ 45-2;İKPÖ 56-6;İKPÖ 57-7;İKPÖ 72-7; sak-ıntı İKPÖ 66-8/9)
sevinti-ler (İKPÖ 53-2/3)
süzülti (İKPÖ 47-1)
taltı (İKPÖ 41-6)
tıntılar (İKPÖ 34-1)
tutuztı (İKPÖ 67-8)
yadıltı (İKPÖ 7-2)
yėrinti (İKPÖ 68-5)
yokadtı (İKPÖ 54-1; İKPÖ 54-2)

4. Tarihi Türk Lehçelerinde Belirli Geçmiş Zaman Ekinin Yazımı

Orhon Türkçesi

-DI, -DU + iyelik kökenli kişi ekleriye çekimlenir. l, r, n ünsüzlerinden sonra “t”, diğer ünsüzler ve ünlülerden sonra ise “d” gelir. Ötüm uyumu tam olarak oluşmamıştır.

T.1.Ş. -DXm

T.2.Ş. -DXŋ, -DXg

T.3.Ş. -DI

Ç.1.Ş. -DXmXz

Ç.2.Ş. -DXŋXz, -DXgXz

Ç.3.Ş. –DI

Bazen sedalı ünsüzle biten bir fiil sedasız ünsüze sahip ek almaktadır. …altım (BK. D. s.63) Bazen de sedasız ünsüzle biten bir fiil sedalı ünsüze sahip ekle kullanılmaktadır. tikdim (D. s.55) Aynı fiilin hem sedalı hem sedasız ünsüzlü eklerle kullanıldığı da görülmektedir. boldı (KT. D. s. 54) ~ boltı (BK. D. s. 66); …ıldı (BK. D. s. 62) ~ …ıltı (BK. D. s. 62) (Özdarendeli, 2005)

Uygurca

-DI, -DU + iyelik kökenli kişi ekleriye çekimlenir.Ötüm uyumu tam olarak oluşmamıştır.

T.1.Ş. -DXm

T.2.Ş. -DXŋ

T.3.Ş. -DI

Ç.1.Ş. -DXmXz

Ç.2.Ş. -DXŋXz, -DXŋXzlAr

Ç.3.Ş. -DIlAr

Karahanlı Türkçesi

-DI, -DU + iyelik kökenli kişi ekleriye çekimlenir. Ek başı ünsüzü genellikle ötüm benzeşmesine uyar.

T.1.Ş. -DIm, -Dum

T.2.Ş. -DIŋ, -DUŋ

T.3.Ş. -DI

Ç.1.Ş. -DImIz, -DUmUz

Ç.2.Ş. -DIŋIz, -DUŋUz

Ç.3.Ş. -DIlAr

Karahanlı sahasında ekin başındaki ünsüzün sedalı-sedasız olması konusunda, A. B. Ercilasun, Kutadğu Bilig gramerinde Kutadğu Bilig'in nüshalar arasında değişik bir görünüş arz ettiğini ancak Arap harfleriyle yazılmış olan B, C nüshalarında durumun istikrarlı olduğunu ve buna bakarak da Kutadğu Bilig'deki görülen geçmiş zaman ekinin ünsüz uyumuna tabi olduğunu söylemektedir. (Ercilasun,1984). Atebetü'l-Hakayık ve Divan-ı Hikmet'te de ünsüz uyumu söz konusudur.

Harezm Türkçesi

-DI, -DU + iyelik kökenli kişi ekleriye çekimlenir.

T.1.Ş. -DIm, -Dum

T.2.Ş. -DIŋ, -DUŋ

T.3.Ş. -DI

Ç.1.Ş. -DUķ (Çoğunlukla -K kullanılır.), -dImIz, - dUmIz, -dImUz

Ç.2.Ş. -DIŋIz, -DUŋIz, -DUŋUz, -dIŋIzlAr

Ç.3.Ş. -DIlAr (Sadece düz şekilleri kullanılır: koptılar, kuçdı, kuçtı)

Harezm Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki –d, hem sedalı, hem sedasız şekilleriyle kullanılmaktadır. Sonu ünlü ile biten ya da sedasız bir ünsüzle biten fiillere geldiğinde herhangi bir değişime uğramaz. Sedasız bir ünsüzle biten fiillere geldiğinde ise ünsüz benzeşmesi sonucu, -t olur. Sedalı-sedasız ya da düzlük yuvarlaklık uyumu Kısasü'l Enbiya dışındaki eserlerde daha istikrarlıdır. Kısasü'l-Enbiya'da aynı fiil hem sedalı, hem sedasız ek alabilmektedir. "saçdılar (K.E 96r-9) saçtılar (K.E 96r-5), uruşdılar (K.E 16r 9) uruştılar (K.E 142r 7), tutdum (K.E 71r-15) tuttum (K.E 212v2), öltürdüs (K.E 21r-10) öltürdis (KE. 130r-21), talaşdı (KE. 37r15) talaşdı (KE. 20v13), tegdük (KE. 209r-1) tegdimiz (KE. 208v-18), boldusuz (KE. 223v15) boldusız (KE. 196v1) (Özdarendeli, 2005)

Kıpçakça

-DI, -DU + iyelik kökenli kişi ekleriye çekimlenir.

T.1.Ş. -DIm, -DUm, -DIm men

T.2.Ş. -DIŋ, -DUŋ, -DIŋ sen

T.3.Ş. -DI

Ç.1.Ş. -DIK, -DUK, -DUK biz

Ç.2.Ş. -DIŋIz, -DUŋIz, -DInIzlAR

Ç.3.Ş. -DIlAR, -DI anlar, -DIlAR

Görülen geçmiş zaman eki –d'dir. Sedasız bir ünsüzle kullanıldığında –t'ye dönüşür. Kıpçak Türkçesinde sedalı-sedasız uyumu tamamen vardır diyebiliriz. Ancak bazı eserde birkaç örnekte sedasız ünsüzlerden sonra –t- kullanılması gerekirken –d- kullanıldığı görülmektedir. Oğuzcalaşma meselesinde Kıpçakça unsurları en fazla muhafaza eden G.T'de, ve gramer kitabı olan T.Z'de sedalı-sedasız uyumu tamdır. MG' de uyumsuz sadece bir örnek vardır. sançdı (M.G. 76a-6) C.C.'tada karşımıza çıkan teyiş- diler (C.C. 123-7) örneği vardır. Yine bir gramer kitabı olan K.İ'ta müellifi Ebû Hayyâm'ın da açıkladığı gibi görülen geçmiş zaman eki –d-, ünsüz uyumuna bağlı olarak –t'ye dönüşmektedir. Bununla birlikte ekin yazımında düzensizlik dikkati çekmektedir. Ekin t'li olarak kullanılması gereken durumlarda d'li olarak kullanıldığı görülür: uçdı (K.İ V23a10), sökdi (K.İ. V1769), körüşdi (K.İ.V27a7)10 . Bazen aynı fiil kökü görülen geçmiş zaman ekinin hem sedalı hem sedasız şekilleriyle kullanılmıştır: çapdılar (M.G.96a-4) çaptılar(M.G. 96a-5) (Özdarendeli, 2005).

Çağatayca

-DI, -DU + iyelik kökenli kişi ekleriye çekimlenir.

T.1.Ş. -DIm, -DUm

T.2.Ş. -DIŋ, -DUŋ

T.3.Ş. -DI

Ç.1.Ş. -DIK, -DUK

Ç.2.Ş. -DIŋIz, -DUŋUz

Ç.3.Ş. –DIlAR

Bu ekin ünsüz uyumuna tam olarak uyduğundan bahsedilemez. Tonsuzdan sonra genelde tonsuz gelse de bu bir kural değildir. Zaman zaman tonlu ünsüz ekler de gelmekte ve ünsüz uyumunu bozmaktadır. tartdum (Ş.T. 100a-17), öpdi (Ş.T. 93b-14), tüşdi (Ş.T. 73a-4).Tonlu ünsüzlü fiil tabanlarına ise genellikle tonlu ünsüzlü ekler gelir.

5. Çağdaş Türk Lehçelerinde Belirli Geçmiş Zaman Ekinin Yazımı

Türkiye Türkçesi

Bu kipin çekimi –DI / -DU ekiyle yapılır. Ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine genellikle uyar.

Azerbaycan Türkçesi

Bu kipin çekimi –dı / -dU ekiyle yapılır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak ekin tonsuz şekilleri yoktur.

Türkmen Türkçesi

Çekim -dı / -di, -du/ -dü ekleriyle yapılır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak ekin tonsuz şekilleri yoktur.

Özbek Türkçesi

Ünlü ve ünsüz uyumlarına uymaksızın hep "–di" eki ile çekimlenir.

Yeni Uygur Türkçesi

(-DX) + iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenir. Ek, hem tonlu-tonsuz hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyar. Yeni Uygurcada /ı/ sesi olmadığı için ekin "-dı" şekli yoktur. Ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra –di, -du, -dü; tonsuz ünsüzlerden sonra ise –tı, -tu, -tü gelir.

Kazakça

"-dı, -di, -tı, -ti" + iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenir.

Kırgızca

"-DI, -DU"+ iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenir. Tonlu harflerden sonra d'li; tonsuz harflerden sonra ise t'li şekiller kullanılır.

Tatarca

-dı / -de, -tı/ te + iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenir.

Başkurtça

(-DX, -nX, -zX) + iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenir. Ünlüyle biten fiillerden sonra kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre –nı, -ni, -nu,-nü; r,w, y,z den sonra –zı, -zi; l,m,n, ŋ den sonra –dı,-di,-du,-dü; tonsuzlardan sonra ise –tı, -ti, -tu, -tü kullanılır. (Ercilasun, 2007)

SONUÇ

1. Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında, belirli geçmiş zaman eki genellikle "d" ile yazılır."d"li yazım örneklerinin tamamında ötüm benzeşmesi görülürken; "t" li yazımlarda ötüm benzeşmesi genellikle görülmez. Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında örneklerin tamamına bakıldığında; ötüm benzeşmesinin genellikle görülmediği tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında, ötüm benzeşmesi genellikle ön ünlülü kelimelerde görülür. Art ünlülü kelimelerde ise genellikle ötüm benzeşmesi görülmez.

2. Manihaist döneme ait olan Huastuanift'te belirli geçmiş zaman ekinde "d" li yazımın "t"li yazımdan fazla olduğu görülür. "d"li yazımda genellikle ötüm benzeşmesi görülürken; "t"li yazımda genellikle ötüm benzeşmesi görülmez. Huastuanift'te örneklerin tamamına bakıldığında ötüm benzeşmesinin genellikle görülmediği tespit edilmiştir. Huastuanift'te , ötüm benzeşmesi genellikle ön ünlülü kelimelerde görülür. Art ünlülü kelimelerde ise genellikle görülmez.

3. Budist döneme ait olan İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde belirli geçmiş zaman ekinde "t" li yazımın "d"li yazımdan fazla olduğu görülür. "d"li örneklerin tamamında ötüm benzeşmesi görülürken; "t"li yazımda genellikle ötüm benzeşmesinin olmadığı görülür. Huastuanift'te örneklerin tamamına bakıldığında ise genellikle ötüm benzeşmesinin olduğu tespit edilmiştir. Huastuanift'te , ötüm benzeşmesi genellikle ön ünlülü kelimelerde görülür. Art ünlülü kelimelerde ise genellikle ötüm benzeşmesi görülmez.

CUMHURİYET 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ ANKARA 28-30 EKİM 2019

4. Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası'nı Klasik Uygurca metinleriyle karşılaştırdığımızda, Manihazime ait olan Huastuanift ile arasında ötüm benzeşmesinin genellikle görülmemesi açısından benzerlik bulunduğu görülür. Budist döneme ait olan İyi ve Kötü Prens Öyküsü ise bu açıdan, iki metinden de farklılık arz eder.

5. Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası'nı Tarihi Türk lehçeleri ile karşılaştırdığımızda, Karahanlı Türkçesi ve Kıpçak Türkçelerinden farklı olduğunu, Harezm ve Çağatay Türkçeleriyle ise benzer bir durum sergilediğini görmekteyiz.

6. Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası'nı Çağdaş Türk lehçeleri ile karşılaştırdığımızda; ötüm benzeşmesinin görülmemesi açısından, Azerbaycan, Türkmen ve Özbek Türkçeleriyle benzerlik gösterdiğini görürüz. Nüsha, Yeni Uygurca, Kzakça, Kırgızca, Tatarca ve Başkurtça'dan ise farklılık gösterir.

7. Kutadgu Bilig'in Arap harfli nüshalarının istinsah tarihinin 11. yy'a ait olduğu bilinir ; fakat Uygur harfli Viyana Nüshası 15. yy da istinsah edilmiştir. Bu açıdan bakınca, nüshanın, Karahanlı Türkçesi özelliklerinden farklılık arz etmesi, Harezm Türkçesi ve Çağatay Türkçesi metinleriyle ise benzerlik göstermesi açıklanabilir bir durumdur. Tarihi Türk lehçelerinden olan Kıpçak Türkçesinden farklılık göstermesini de belki şu şekilde açıklayabiliriz:

Orta Türkçe döneminde Türk dilinin Batı kolunu Kuman-Kıpçak ve Oğuz boylarına mensup olan Türkler'in lehçeleri meydana getirir. XIII. yüzyılda teşekkül eden ve değişik dil özellikleri gösteren yeni yazı dillerinin ortaya çıkışı, o zamanki yazı dili Karahanlı Türkçesi ile (Hâkāniye Türkçesi) farklı özelliklere sahip olan Oğuz ve Kıpçak gibi Türk boylarının batıya doğru göçleri ve farklı bölgelere yayılmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Kıpçaklar uzun süre Türkmenler'le birlikte yaşadıklarından Kıpçak Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında çok yakın ilişki vardır. Kıpçak Türkçesi hakkındaki en eski bilgiler Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü lugāti't-Türk'ünde Oğuz Türkçesi ile birlikte geçer. Bu bilgilerden iki lehçenin birbirine benzediği anlaşılmaktadır. Bu lehçeleri konuşan gruplardan birinin zamanla kuzeye, diğerinin güneye göç ederek ayrı siyasî teşkilât ve sınırlarla birbirinden uzaklaşmaları iki lehçede bazı farkların meydana gelmesine yol açmıştır. Ancak Mısır'da bu iki Türk kavminin yeniden bir araya geldiği dönemlerden kalan dil yâdigârlarında Türkmen ve Kıpçak Türkçesi özelliklerinin kesin olarak ayırt edilmesinde çeşitli güçlükler ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren Suriye ve Mısır'da Memlük Kıpçakçası ile yazılan bu eserlerin dili tam bir birlik göstermez. Bazı eserler için yazarları "Türkçe, halis Türkçe, Kıpçakça, Türkmence" gibi tabirler kullanmışlardır. Bunlarla ne kastedildiği, aralarındaki farklılıkların ne olduğu tam olarak açıklanamamıştır (Yücel, 2002, 421-424.).

KAYNAKLAR

Ağca, F. (2014), "Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilişi İle İlgili Tespitler" , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 21, 1, 1-14.

Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks.* (Hazırlayanlar: Eraslan, K. ; Serkaya, O. F.; Yüce N.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I Metin.* Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, A. (2002), *Harezm-Altın Ordu Türkçesi,* Türk Dilleri Araştırmaları, İstanbul.

BK. Bilge Kağan Yazıtı

CC. Gronbech, Kaare (1942) *Codex Cumanicus,* Einar Munksaard, Kopenhag.

Çubukcu, M. (2019). "İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazım Özellikleri" (Yayımlanmış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana.

Ercilasun, A. B. (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yay.

Ercilasun, A. B. (1984) *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil-,* Gazi Üniv. Yay. Ankara.

GT. Karamanlıoğlu, A. F. (1989) *Gülistan Tercümesi,* TDK. Ankara.

Himran, S. (1941). *Huastuanift Von Le Coq'un İngilizce Tercümesinden.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KE. Ata, A. (1997) *Kısasu'l-Enbiya Giriş-Metin-Tıpkıbasım,* TDK, Ankara.

Kİ . Caferoğlu, A. (1931) *Abû-Hayyân: Kitâp al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk,* Horoz Basımevi, İstanbul.

Köken, V.(1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü,* (Metni Düzenleyen , Fransızcaya Çeviren ve Yorumlayan James Russel Hamilton). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KT. Kül Tigin Yazıtı

Kutadgu Bilig Tıpkıbasım I Viyana Nüshası (1942). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MG. Uğurlu, M. (1987) *Münyetü'l-Guzât,* Kültür Bak. Yay. Ankara.

Özdarendeli, N. (2005), "Türk Dilinde Geçmiş Zaman", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık Cilt 2 Sayı 7, s. 73-108.

ŞT. Ölmez, Z. K.(1997) *Şecere-i Terakime,* simurg Yay. İstanbul

TZ. Atalay, B. (1945) *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fl-Lûgat-it-Türkiyye.* TDK, İstanbul.

Yücel, M. U. (2002), "Kıpçaklar" maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , 25. Cilt, s. 421-424.

CUMHURİYET ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
ANKARA
28-30 EKİM 2019